

В. С. Шандра

доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник,
відділ історії України XIX — початку XX ст.,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), valshandra@gmail.com

УЧАСТЬ У ВСЕРОСІЙСЬКИХ ДВОРЯНСЬКИХ З'ЇЗДАХ УПОВНОВАЖЕНИХ ВІД “УКРАЇНСЬКИХ” ДВОРЯНСЬКИХ ЗІБРАНЬ: ПЕРСОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті подається персональна характеристика представників від “українських” губерній для участі у всеросійських дворянських з'їздах. Акцентовується увага на таких їх ознаках та рисах як соціальне походження, вік, освітня підготовка, рівень заможності через наявність маєтностей і підприємств, визначення основної діяльності: участь у громадському, державному і політичному житті, внесок у господарський розвиток краю та благодійництво. Внаслідок колективний портрет уповноважених отримав таку характеристику: це були дворяни шести губерній (без польських дворян Південно-Західного краю), які сприймали верховну владу Російської імперії як свою власну. Практично всі вони були землевласниками, серед яких третю частину становили латифундисти південних губерній, для яких властивим був пошук та впровадження новаторських методів господарювання. Освітній рівень дворянських уповноважених був високим з переважанням університетської правової освіти. Як соціально активні люди, які розумілися на важливості землеробської праці, вони мешкали у власних маєтках і прагнули досягти успіху, будучи повноправними господарями у своєму краї. У зрілому віці вони віддавали перевагу земській діяльності та служінню у станових дворянських установах. Їх політичну активність мобілізувала революція 1905–1907 рр., унаслідок якої вони активно включилися у політичну діяльність аби зберегти стабільність держави, яка гарантувала б їм сталій економічний розвиток. Наукові висновки статті стануть наступною складовою у дослідженні дворянського станового самоврядування.

Ключові слова: дворянські з'їзди, дворянські уповноважені, станові дворянські установи.

V. S. Shandra

Doctor of Historical Sciences (Dr. hab. in History), Professor,
Senior Research Fellow, Department of the History of Ukraine XIX –
early XX century, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), valshandra@gmail.com

PARTICIPATION IN THE ALL-RUSSIAN NOBLE CONGRESSES OF COMMISSIONERS FROM “UKRAINIAN” NOBILITY MEETINGS: PERSONAL CHARACTERISTICS

Abstract

The article presents a personal characteristic of representatives from the “Ukrainian” provinces for participation in All-Russian aristocratic congresses. Attention is focused on such features and attributes as social origin, age, educational background, level of well-being, presence of estate and business, determination of the primary activity: participation in social, public and political life, contribution to the economic development of the region and charity. As a result the collective portrait of the commissioners, received such characteristic: they were the noblemen of six provinces (without the Polish nobles of the South-Western region) who loyally perceived the supreme power of the Russian Empire.

Almost all of them were landowners, among whom the third part were latifundists of the southern provinces, for which the inherent search and introduction of innovative methods of management. The educational level of the nobility was high with the prevalence of university legal education. As socially active people who understood the importance of agricultural labor, they lived in their own estates and sought to succeed in becoming masters in their own country. In their mature years, they preferred zemstvo activity and services in noble institutions. Their political activity was mobilized by the revolution of 1905–1907, as a result of which they actively participated in political activities in order to maintain the stability of the state, which would guarantee them sustainable economic development. Scientific conclusions of the article will be the next component in the study of nobility class self-government.

Keywords: *noble congresses, noble commissioners, class nobility institutions.*

Революція 1905–1907 рр. активізувала політичне життя в Російській імперії. Вперше на арену вийшли партії і громадські об'єднання, які докладали зусиль на поліпшення відносин суспільства і держави, спрямували діяльність вищих і центральних органів влади в соціальне річище, а в перспективі прагнули й до повалення існуючого ладу та захоплення влади. До початку XX ст. Росія не знала партій, бо самодержавна форма державної влади зумовлювала не їх появу, а виникнення таємних товариства і підпільних організацій з терористичними методами боротьби.

Політичні партії заявили про себе з'їздами, укладенням програм і статутів своєї мети і діяльності. Крім партійних відбувалися й інші загально-російські з'їзди, як от: перший з'їзд земських і міських діячів у Москві 4–9 липня 1904 р., земств у червні і серпні 1907 р., спілки землевласників у жовтні 1905 р., ліги освіти 4–12 березня 1906 р., яка внесла до Державної думи пропозицію про запровадження безкоштовної загальної початкової освіти. До них додалися з'їзди представників промисловості і торгівлі та ремісників. Активізувалося й дворянство, яке продовжувало зберігати, а то й вдосконалювати власні місцеві корпоративні організації. Йому лише на початку ХХ ст. вдалося вирватися з обмеженої самодержавною владою губернської організації та заявити про потребу загальнодержавної консолідації. Цим воно завдячувало громадським ініціативам, які спричинили появу закону про свободу зібрань і спілок¹. Не маючи загальноросійського об'єднання, дворянство не могло виробити спільну позицію аби заявити про себе як верховній владі, так і суспільству.

Ідея об'єднаного дворянства належала Петру Трубецькому, московському губернському предводителю дворянства, херсонському і таврійському землевласнику, яку він висловив на особливій нараді у справах дворянського стану². Під час скликання першого з'їзду ініціативу перехопили курський, пензенський і тамбовський губернські предводителі і перенесли засідання з Москви до Санкт-Петербурга. Розуміння про потребу з'їзду висловили 27 дворянських зібрань, серед яких Катеринославське, Полтавське, Таврійське, Харківське, Херсонське і Чернігівське³. На перший з'їзд дворяни зібралися у травні 1906 р. Уповноваженими від кожного губернського дворянського зібрання стали предводителі та члени Державної ради від дворянського стану. Всього було представлено 29 дворянських корпорацій і з кожним наступним роком їх кількість збільшувалася і зросла до 39-ти в 1913 р. Однак серед них не було представників від дев'яти західних губерній. Позбавляючи польське дворянство особистих і корпоративних прав держава обмежувала і його політичні права. Тоді як російське дворянство приступило до скликання з'їзду аби впливати на перебіг подій в державі, зокрема дворянські представники активно включилися в обговорення питань землеволодіння

---

¹ Записка совета объединённых дворянских обществ об условиях возникновения и деятельности объединённого дворянства. — Санкт-Петербург, 1907. — С. 5.

² Предисловие // Объединённое дворянство. Съезды уполномоченных губернских дворянских обществ. 1906–1916 / Сост. А. П. Карелин: В 3 тт. — Т. 1: 1906–1908. — Москва, 2001. — С. 6.

³ Записка совета объединённых дворянских обществ... — С. 9.

і землекористування⁴. У багатьох вимогах верховна влада пішла йому назустріч, про що свідчить указ від 1902 р. про вдосконалення дворянських установ⁵, однак у ньому жодним словом не згадано потреби західного дворянства.

На другому з'їзді уповноважених дворянських корпорацій у листопаді 1906 р. звучало питання як про бажаність так і про негативні наслідки участі у його роботі дворян західних губерній⁶. На третьому з'їзді уже 1907 р. воно було винесене на одне із засідань⁷. Більшість висловились за позбавлення права польським дворянам брати участь у роботі з'їзду, через те, як сказав один із мовців, що “польский элемент угнетает русский”. При голосуванні із представників 23 губерній лише п'ять висловились, що вже не варто зважати на національну приналежність, і все рівно більшість проголосувала за представництво на з'їзді лише російського дворянства. У схваленому статуті йшлося про право предводителів дворянства від дев'яти західних губерній брати участь у їх роботі лише з дорадчим голосом⁸, проте ніхто з польських дворян участі у з'їздах так і не взяв.

Як і годилося, на першому з'їзді були сформовані робочі органи: виконавчі функції здійснювала постійна рада, членів якої обирали терміном на три роки. Її очолював голова, замісник був спершу один, а з 1907 р. їх стало два та 10, а потім 12 членів. Тоді ж було схвалено його статут. Серед керівників були і представники від “українських” губерній. Головою з'їздів в 1913–1916 рр. був Ананій Струков з Катеринославської губернії, членами постійної ради не раз обиралися полтавський губернський предводитель дворянства Микола Щербатов, уповноважений катеринославського дворянства Віктор Карпов, харківського — Костянтин Струков, чернігівського — Олександр Рачинський, херсонського — Микола Сухомлинов. На з'їздах, а їх відбулося 12, дворяни обговорювали зловоденні питання соціального життя держави, її політичного і економічного становища, а також власні станові проблеми та знайомили з прийнятими рішеннями вищі органи влади і громадськість.

---

⁴ Соловьев Ю. Б. Самодержавие и дворянство в 1902–1907 гг. — Ленинград: Наука, 1981. — С. 208.

⁵ Полное собрание законов Российской империи. — Собр. 3-е. — Т. 22, отд. 1. — № 21641.

⁶ Объединённое дворянство.... — Т. 1. — С. 161, 162, 167.

⁷ Там же. — С. 398.

⁸ Там же. — С. 401, 404, 520.

Серед учасників з'їзду питання, чим є об'єднане дворянство — партією чи громадським товариством — ставилося не раз⁹. Як і те, які проблеми варто було виносити на порядок денний, а які — ні. Відповідь на ці питання дав представник харківського дворянства Данило Кованько. Оскільки дворянський з'їзд не був офіційно визнаною інституцією, тому він не давав вказівок, проте мав право очікувати, щоб його накази враховувалися і виконувалися. Адже з'їзд представляв дворянство всієї Росії, висловлював власні переконання, з якими постійна рада знайомила вищі урядові інстанції держави. Його підтримав представник курського дворянства В. Кушельов, що з'їзд не має законодавчих повноважень і не має навіть дорадчих, а тому має повне право висловлюватися з будь-якого приводу¹⁰.

Кому ж довіряли місцеві дворянські корпорації брати участь у роботі з'їздів, ким були ті уповноважені, наскільки добре вони були обізнані з місцевими потребами і чи змогли б їх винести на загальне обговорення? Кому з них доручало дворянство відстоювати власні інтереси і чому? Ось які питання прагне з'ясувати авторка цієї статті.

Оцінки з'їздів об'єданого дворянства в історіографії були різними і коливалась від занесення його до консервативно-охоронного табору (А. Корелін); стверджуваль, що шляхом з'їздів дворянство прагнуло зберегти колишнє панування в державі (А. Бородин), що на з'їздах захищалися вузькі станові привілеї; що там відбувалася боротьба проти столипінських реформ тощо (Ю. Соловйов). Наукова проблема дворянських об'єднанчих з'їздів в якості об'єкта і фактора ролі місцевої дворянської еліти на сьогодні вивчена недостатньо. Вона вимагає до себе уваги для розуміння логіки взаємодії і протистояння центральної і місцевої влади, особливо у нестабільні часи, від яких залежить доля держави, нації і кожної людини.

Дворянські з'їзди не були багаточисельними. Прибувало на з'їзд кожного разу різне число представників: від 121 до 137 осіб. З “українських” губерній найчисленнішим був восьмий з'їзд 1912 р., у якому взяли участь від Катеринославської губернії 4 особи, Полтавської — 6, Таврійської — 3, Харківської — 4, Херсонської — 12, Чернігівської — 10¹¹. Всього з “українських” губерній у роботі з'їздів брало участь понад 80 осіб. Це число не є точним, оскільки списки уповноважених не завжди друкувалися у тритомному виданні матеріалів його засідань. Повні переліки

---

⁹ Там же. — С. 333; Т. 2, кн. 2. — С. 434.

¹⁰ Там же. — Т. 3. — С. 210.

¹¹ Там же. — Т. 2, кн. 2. — С. 578–582.

були опубліковані лише тричі і це були учасники дев'ятого, десятого і одинадцятого з'їздів¹². Решта діячів була визначена за участю в обговореннях, репліках та промовах, що їх вмістили у журналах засідань усіх 12 з'їздів. Проте, не всі уповноважені брали слово до виступів, не приймали участі у дискусіях, про що свідчать опубліковані переліки учасників, але брали участь к голосуванні. Прізвища тих, хто так чи інакше взяв участь у роботі з'їздів, внесено до запропонованої таблиці 1.

Характеристика корпусу уповноважених здійснювалася за такими ключовими критеріями. Соціальне походження, вік, освітня підготовка, рівень заможності через наявність маєтностей і підприємств, визначення основної діяльності: участь у громадському, державному і політичному житті, внесок у господарський розвиток краю та благодійництво.

За соціальним походженням усі уповноважені належали до спадкових дворян. З них частина була крупними землевласниками, особливо ті, котрі представляли дворянство південних губерній. Чи не найбільшим власником землі був Микола Сухомлинов, херсонський губернський предводитель дворянства, котрий мав родовий маєток в 21 тис. та набутих 23,5 тис. дес. землі. Сергій Скадовський, таврійський предводитель дворянства, володів 18 тис. дес. землі у Криму. Його статки були настільки великими, що він почав 1893 р. самотужки розбудовувати чорноморський порт Скадовськ. Михайло Миклашевський, який хоча й належав до чернігівського дворянського роду, проте маєтності (11 тис. дес.) мав на Катеринославщині. Барон Михайло Рено володів у Херсонській губернії маєтностями в 7,2 тис. дес. Майже таку кількість земельних наділів мав Олександр Рачинський, з тією лише різницею, що крім Чернігівської вони знаходилися у Смоленській і у Тамбовській губерніях. У Володимира Малами, катеринославського повітового предводителя дворянства, маєток вимірювався від 5,3 тис. дес. Борис Ерделі крім власної землі мав у спільній власності з сестрою 5,1 тис. дес. Його господарства у Херсонській губернії вирізнялися з поміж інших багатопрофільністю, розвинутим рільництвом із розведенням коней¹³. Земельні володіння чернігівського дворянина Андрія Раковича були розкидані по трьох губерніях — Чернігівській, Полтавській і Волинській, і загалом становили 3,7 тис. дес. Власниками незначної кількості землі в порівнянні з названими були Сергій Родзянко, новомосковський повітовий предводитель дворянства в Катеринославській губернії, який володів лише 150 дес. Серед дворян-

¹² Там же. — Т. 3. — С. 245–249, 407–411, 581–585.

¹³ Волос О. В. Соціально-економічна діяльність представників родини Ерделі // Наукові праці іст. ф-ту Запорізького нац. у-ту. — 2016. — Вип. 45 (1). — С. 86.

ських уповноважених були й ті, хто поєднував в своїй особі господарювання на землі з утриманням заводів та банківською діяльністю. Ось Микола Сухомлинов у 1884–1896 рр. очолював правління земського банку Херсонської губернії, що його заснував ще його батько. Цей банк був єдиною взаємкредитною установою, яка надавала довготривалі позики. Роменський повітовий предводитель дворянства Петро Шкларевич був власником невеликого винокурного заводу й такими власниками були ще декілька осіб дворянських представників.

Аби стати уповноваженим дворянства, слід було мати за плечима певні здобутки, як кар'єру, так і громадське визнання. Як правило, такими ставали дворяни після п'ятдесяти років. Хоча траплялися випадки, що дворянські інтереси представляли й куди старші люди. Модест Каченевський брав участь у восьмому з'їзді (1912 р.) у поважному віці — 76 років. У 68-м років Григорій Навроцький, уповноважений від Роменського повітового дворянського зібрання, був обраний на перший дворянський з'їзд в 1906 р. Середній же вік становив від 50 до 60 років.

Інтереси місцевого дворянства представляли освічені дворяни. Причому, у більшості з них була вища університетська освіта, досить часто отримана на університетських юридичних факультетах із званням кандидата прав. Практично кожен другий був почесним мировим суддею у “своєму” повіті. Микола Антонов здобував її після закінчення приватної гімназії Карла Мая у Санкт-Петербурзі. Полтавські дворяни віддавали перевагу Харківському університету, а дворяни з південних губерній закінчували Новоросійський. Ті з уповноважених, хто народився у 1860-х роках навчалися в імператорських училищах правознавства та Олександрійському (колишньому Царськосельському) та у пажеських корпусах, у яких за традицією здобували освіту ті юнаки з дворян, батьки яких прагнули аби вони зробили добру кар'єру на державній службі. Володимир Карпов, предводитель дворянства Бахмутського повіту, закінчив училище правознавства і відразу почав службу в міністерстві юстиції¹⁴.

Професійну технічну освіту мали лише кілька осіб, серед яких полтавський губернський предводитель дворянства Михайло Герценвіц, котрий закінчив Петербурзький інститут шляхів сполучень і тривалий час займався спорудженням залізниць¹⁵. Інший полтавчанин, повітовий предводитель дворянства Сергій Гриневич, реальну освіту здобував у Ризь-

---

¹⁴ Кочергін І. Земське самоврядування Катеринославщини (персоналогічний вимір). — Дніпропетровськ: Герда, 2011. — С. 106.

¹⁵ Павловський І. Ф. Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. — Полтава, 1914. — С. 106.

кому політехнічному училищі, одному з перших навчальних закладів такого типу в Російській імперії. Ялтинський повітовий предводитель дворянства Павло Попов, хоча й народився у родині військового, його батько був генерал-майором, не захотів бути кадровим офіцером, а закінчив математичний факультет Санкт-Петербурзького університету і продовжив навчання в тому ж таки інституті шляхів сполучень.

Небагато було тих, хто мав військову освіту, серед них вовчанський повітовий предводитель дворянства Петро Гендриков, котрий навчався у Морському кадетському корпусі Санкт-Петербурга. А також Сергій Гербель, землевласник Херсонської губернії, який отримав освіту в Єлисаветградському кавалерійському училищі. Кадровим військовим став Георгій Раух, поміщик Херсонської губернії, за плечима якого був пажеський корпус і Миколаївська академія Генерального штабу. Мав рацію Олександр Русов, коли зауважив, що після поразки російського “військового мундиру” у Східній (Кримській) війні 1853–1856 рр., на перші ролі вийшли люди „у штатському”¹⁶.

Обмежену групу склали ті з уповноважених, хто отримав освіту у Європі. Лише Сергій Скадовський слухав лекції в Карлсруеській політехніці, найстарішому навчальному закладі цього типу в Європі, а також в сільськогосподарській академії в Гогенгеймі, яка спеціалізувалася на аграрних, природничих і економічних дисциплінах, та Берлінському університеті.

Більшість уповноважених дворянства належали до категорії місцевих діячів. Практично кожний уповноважений служив у земських органах, будучи гласними повітових і губернських земських зібрань. Обиралися і перебували на цих посадах по кілька каденцій поспіль. Володимир Мусін-Пушкін відмовився від державної служби по міністерству юстиції і служив сосницьким, ніжинським, козелецьким повітовим земським, а потім і чернігівським земським губернським гласним. Його громадська активність була помічена і у столиці, де він став членом Санкт-Петербурзької міської думи. Григорій Глібов після закінчення юридичного факультету Університету св. Володимира у Києві відразу поселився в своєму чернігівському маєтку і служив то повітовим, то губернським земським гласним, а також обирався повітовим предводителем дворянства. А вже 1907 р. став депутатом Державної думи від землевласників Чернігівської губернії. І що цікаво, оскільки маєтності деяких з них перебували в губерніях Південно-Західного краю, то з впровадженням

---

¹⁶ Русов А. Как я стал членом “Громады” // Украинская жизнь. — 1913. — Кн. 10. — С. 45.

там земств, аби гласними не ставали польські дворяни, на виборні посади висували російських дворян. 59-ти річний статський радник Олексій Нестроєв, який мав маєтності у Таврійській і Волинській губерніях, 1897 р. став луцьким предводителем, а згодом і гласним Луцького повітового земства, а потім і губернського Волинського. Величезні земельні володіння у Сімферопольському повіті він суттєво збільшив, прикупивши землі у Луцькому і Житомирському повітах. Після Луцька до свого кінця обіймав посаду таврійського предводителя дворянства¹⁷. Никанор Савич після смерті батька оселився у родинному маєтку Біловоди Сумського повіту і зайнявся сільським господарством, будучи одночасно повітовим і губернським земським гласним.

Кілька осіб очолювали губернське земство, серед яких Петро Шкларевич, який свої фахові знання інженера, зумів застосувати, будучи головою Полтавського губернського земства в 1893–1902 рр. Лише кілька осіб були членами міських дум, як от Михайло Рено і Микола Сухомлинов — гласними Одеської міської думи.

І все ж для участі у з'їздах, найбільше враховувалася дворянська станова діяльність. Немало з повноважених були як повітовими, так і губернськими предводителями по кілька каденцій. Чи не найдовше губернським предводителем дворянства Херсонської губернії був Микола Сухомлинов: в 1896–1917 рр.; Харківської губернії — Микола Ребіндер: з 1906 по 1917 рік. Так само з 1906 по 1917 рік був козелецьким повітовим предводителем дворянства Болеслав Кринський, учасник дев'ятого загальноросійського дворянського з'їзду.

Основна частина уповноважених служила в державних установах губернського рівня. Кілька осіб стали губернаторами, зокрема бахмутський предводитель дворянства Федір Бантиш обіймав посаду херсонського (1908–1911) і іркутського (1911–1913) губернатора. Лише небагато з них служили в центральних відомствах. Серед них князь Олександр Рачинський, який був товаришем міністра народної освіти в 1915–1917 рр., Микола Щербатов — міністром внутрішніх справ 1915 р. 27 уповноважених брали активну участь у законотворчій діяльності Державної думи, у якій вони були представниками від “своїх” губерній. Як члени комісій напрацьовували закони для врегулювання різних сфер державного і громадського життя. Сергій Гриневиц, депутат IV Державної думи від Полтавської губернії, працював у комісії з військових і морських справ, бюджетної та охорони здоров'я. Василь Кочубей, також

---

¹⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 442, оп. 704, спр. 61, арк. 3, 4, 19.

депутат від цієї ж губернії, брав участь у роботі Думи цього скликання і розробляв закони про народну освіту, з віросповідань та про спрямування законодавчих ініціатив. Деякі з уповноважених, як от Петро Новицький, Микола Антонов, Сергій Варун-Секрет, Никанор Савич, Сергій Келеповський, Володимир Стенбок-Фермор і Андрій Ракович були депутатами у думах двох скликань. Більшість, як з'ясував Олександр Коник, за винятком Василя Кочубея, Григорія Глібова і Сергія Гриневича позиціонували себе там як росіяни¹⁸.

Членами Державної ради як верхньої палати Думи були 11 дворянських уповноважених, серед них Михайло Миклашевський, 1906 р. обраний від катеринославського земства, а 1907 р. — від дворянства. Від чернігівського земства було обрано Володимира Мусіна-Пушкіна, від харківського — Миколу Ребіндера, від катеринославського — князя Миколу Урусова, від херсонського — Миколу Сухомлинова.

Так як більшість дворянських уповноважених була землевласниками, то серед них немало було тих, хто досягнув помітних успіхів у веденні власних господарств. Іван Стенбок-Фермор суттєво підняв продуктивність землі в Херсонській губернії, а тому й очолив сільськогосподарське відділення Вільного економічного товариства. Микола Сухомлинов запровадив у своїх маєтках багатогалузеве господарювання: закладав виноградники, розводив худобу, займався соляним промислом. Вирощений і виготовлений у себе хліб продавав в одеських магазинах. Господарські успіхи посприяли його обранню спершу віце-президентом, а потім і президентом товариства сільського господарства півдня Росії¹⁹. Євген Судієнко на 5 тис. дес. (с. Очкине Чернігівської губернії) вирощував тютюн, коноплі, картоплю, буряки, просо, овес та інші сільськогосподарські культури, розводив велику рогату худобу тірольської породи і свиней-йоркширів. Мав крім того й винокурний завод²⁰. Ераст Бродський після вивчення передового досвіду європейського тваринництва, з яким він знайомився, відвідуючи численні сільськогосподарські виставки у Франції, Швейцарії та Італії, розвинув власне господарство в Катеринославській губернії. Завіз до маєтку племінну худобу і почав виводити власні породи. Для зрошування землі запровадив штучні ставки.

---

¹⁸ Коник О.О. Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.). — Дніпропетровськ: Герда, 2013. — С. 112, 146.

¹⁹ Альманах современных русских государственных деятелей. — Санкт-Петербург, 1897. — С. 824.

²⁰ Чухно В. Новгород-Сіверський предводитель дворянства Олександр Михайлович Судієнко та його нащадки // Сіверянський літопис. — 2011. — № 4. — С. 66.

Аналізуючи біографічні дані дворянських уповноважених, зауважимо, що серед них не було багато благодійників. Граф Володимир Стенбок-Фермор у своєму Троїцько-Сафоновому маєтку Херсонської губернії заснував двокласну школу і відкрив поштово-телеграфне відділення. Ераст Бродський заснував сільськогосподарську школу, яку утримував власним коштом і для якої відвів 45 дес. землі.

Оскільки дворянські уповноважені народилися у 1860–1880 рр., то більшості із них довелося після 1917 р. вибирати між виїздом за кордон і служінням радянській владі. Серед перших був предводитель дворянства Бахмутського повіту Костянтин Карпов, який виїхав до Югославії²¹. До Франції виїхав граф Олексій Капніст, який як лебединський предводитель дворянства брав участь у засіданнях дев'ятого з'їзду в 1915 р.²² Крім Європи виїздили і до Туреччини, як от Георгій Раух. Тих, хто не виїхав, було розстріляно чекістами, зокрема катеринославського губернського предводителя дворянства князя Миколу Урусова, бахмутського предводителя дворянства Федора Бантиша, полтавського поміщика Ростислава Капніста страчено в Криму 1921 р. 1918 р. у Києві від рук більшовиків загинув гадяцький повітовий предводитель дворянства Петро Кочубей. Бандити 1919 р. вбили у Полтаві і Данила Кованька, богодухівського дворянина, учасника майже усіх дворянських з'їздів.

Серед уповноважених дворянських зібрань були і ті, хто включився у розбудову Української держави. Серед останніх Сергій Варум-Секрет, спадковий дворянин Херсонської губернії, який свого часу був депутатом Державної думи I, II і IV скликань, а у часи Гетьманату — товаришем міністра внутрішніх справ. Георгій Раух служив в українській армії. Князь Олександр Голіцин, харківський поміщик і підприємець, який був членом III Державної думи і Державної ради власний державний досвід також спрямував на підтримку гетьмана Скоропадського.

Тож, створюючи колективний портрет уповноважених від дворянських зібрань для участі у всеросійських з'їздах, укажемо, що це були дворяни шести губерній, які сприймали верховну владу Російської імперії як свою власну. Дворян Південно-Західного краю, які не виявляли такої лояльності, до участі у дворянських з'їздах не допустили.

Більшість із уповноважених були крупними землевласниками, серед яких третю частину становили латифундисти південних губерній, для

---

²¹ Кочергин І. О. Дворянський рід Карпових в історії Катеринославщини // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. — К., 2016. — Вип. 112. — С. 19; Незабытые могилы: Российское зарубежье. Некрологи 1917–1999 / Сост. В. Н. Чуваков. В 6 тт. — Т. 3: И–К. — Москва, 2001. — С. 209.

²² Незабытые могилы.... — С. 186.

яких характерним був пошук та впровадження новаторських методів господарювання. Їхній освітній рівень був високим з переважанням університетської правової освіти. Як соціально активні люди, які розумілися на перевагах землеробської праці, вони мешкали у власних маєтках і прагнули досягти успіху, стаючи місцевими господарями. Перевагу вони віддавали земській діяльності та служінню у станових дворянських установах. Їх політичну активність мобілізувала революція 1905–1907 рр., внаслідок якої вони активно включилися у політичну діяльність аби зберегти стабільність держави, яка гарантувала б їм сталий економічний розвиток.

Таблиця 1

**Список уповноважених дворян з “українських” губерній —
учасників дворянських з’їздів**

Уповноважені	Губернія	З’їзд (рік проведення)
Бантиш Федір Олександрович	Катеринославська губернія	I (1906)
Бродський Ераст Костянтинівич		XI (1915)
Карпов Віктор Іванович		IV (1908), V (1909), VI (1910), VII (1911), VIII (1912), IX (1913) X (1914), XI (1915), XII (1916)
Карпов Костянтин Іванович		XI (1915)
Малама Володимир Володимирович		X (1914), XI (1915)
Миклашевський Михайло Ілліч		I (1906), III(1907), VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915)
Родзянко Сергій Миколайович		X (1914)
Струков Ананій Петрович		I (1906), II (1906), III (1907), IV (1908), V (1909), VI (1910), VII (1911), VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915), XII (1916)
Струков В. М.		XI (1915)
Урусов Микола Петрович, князь		V(1909), VIII (1912), IX (1913), X (1914)

Сторінки вітчизняної соціально-економічної історії

Уповноважені	Губернія	З'їзд (рік проведення)
Бразоль Сергій Євгенович	Полтавська губернія	I (1906), III (1907), VII (1911), VIII (1912)
Герценвіц Михайло Іванович		X (1914), XI (1915)
Гриневиц Сергій Іванович		VIII (1912), IX (1913)
Капніст Ростислав Ростиславович, граф		VII (1911), IX (1913), X (1914)
Капніст С. М., граф		VIII (1912), IX (1913)
Коченевський Модест Капітонович		VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915)
Кочубей Василь Васильович		IX (1913)
Малинка А. А.		VIII (1912)
Навроцький Григорій Миколайович		I (1906)
Шкларевич Петро Данилович		VI (1910), VIII (1912)
Щербатов Микола Борисович, князь		I (1906), IV (1908), V (1909), VI (1910)
Іваненко Моїсей Михайлович	Таврійська губернія	XI (1915)
Іванько М. М.		I (1906)
Карашайський К. М.		VIII (1912)
Муфтії-Заде М. М.		IX (1913)
Нестроєв Олексій Олексійович		IV (1908), VIII (1912), IX (1913)
Попов Павло Васильович		IX (1913)
Скадовський Сергій Балтазарович		VIII (1912)
Антонов Микола Іванович	Харківська губернія	IX (1913), X (1914)
Гендриков Петро Васильович		IX (1913)
Голіцин Олександр Дмитрович, князь		XI (1915), XII (1916)
Капніст Олексій Васильович, граф		XI (1915)
Кованько Данило Миколайович		III (1907), V (1909), VI (1910), VII (1911), VIII

Уповноважені	Губернія	З'їзд (рік проведення)
		(1912), IX (1913), X (1914), XI (1915), XII (1916)
Куплеваський Микола Йосипович, професор		VI (1910)
Неклюдов Петро Олексійович		XII (1916)
Рєбіндер Микола Олександрович		VIII (1912), IX (1913) XI (1915)
Рейнеке А. А.		VII(1911); VIII (1912), X (1914), XI (1915)
Розаліон-Сошальський Юрій Володимирович		XI (1915), XII (1916)
Савич Никанор Васильович		XI (1915)
Струков В. М.		VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915), XII (1916)
Струков Костянтин Модестович		IX (1913), X (1914), XII (1916)
Фірсов Георгій Андрійович		I (1906)
Чаплиць Володимир Іустинович		IX (1913)
Агєєв Н. Н.	Херсонська губернія	X (1914)
Бутович Микола Іванович		X (1914)
Буцький Володимир Романович		VIII (1912)
Варун-Секрет Сергій Тимофійович		VIII (1912), IX (1913), X (1914)
Гербель Сергій Миколайович		X (1914)
Дмитрієв Михайло Петрович		VIII (1912), IX (1913), X (1914)
Золотницький С. В.		X (1914)
Ерделі Борис Миколайович		VIII (1912) IX (1913), X (1914)
Келеповський Сергій Іполитович		V(1909), VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915)
Леонтєєв А. С.		X (1914)
Мазуркевич І. І.		VIII (1912), X (1914), XI (1915)

Сторінки вітчизняної соціально-економічної історії

Уповноважені	Губернія	З'їзд (рік проведення)
Мержанов В. Д.		X (1914), XI (1915)
Новицький И. П.		X (1914), XII (1916)
Новицький Петро Васильович		IV (1908), V (1909), VII (1911), VIII (1912), IX (1913), X (1914)
Раух Георгій Оттович		X (1914), XI (1915), XII (1916)
Рено Михайло Олександрович, барон		X (1914)
Стенбок-Фермор Володимир Васильович, граф		VIII (1912), IX (1913), X (1914) XI (1915)
Стенбок-Фермор Іван Васильович, граф		III (1907), VIII (1912) IX (1913), X (1914), XI (1915)
Супруненко І. Г.		VIII (1912), IX (1913), XI (1915)
Сухомлинов Микола Федорович		V (1909), VII (1911), VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915)
Бакуринський А. А.	Чернігівська губернія	VIII (1912)
Барановський Ю. А.		IX (1913)
Ге Петро Миколайович		VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915), XII (1916)
Глібов Григорій Миколайович		VI (1910)
Кочубей В. П., князь		IX (1913)
Кочубей Петро Василевич		VIII (1912), IX (1913), X (1914)
Кринський Болеслав Іванович		IX (1913)
Максимовський Микола Олександрович		IX (1913)
Молявко М. А.		VIII (1912)
Мусін-Пушкін Володимир Олексійович, граф		III (1907), VIII (1912), IX (1913), X (1914), XI (1915), XII (1916)
Пущин А. В.		VIII (1912)
Ракович Андрій Андрійович		VIII (1912)
Рачинський Олександр Костянтинович		VIII (1912), IX (1913)

Уповноважені	Губернія	З'їзд (рік проведення)
Судієнко Євген Олександрович		VIII (1912), IX (1913)
Товстоліс Іван Іванович		VIII (1912), XI (1915)
Шечков Георгій Олексійович		V (1909)

REFERENCES

1. Chukhno, V. (2011). Novhorod-Sivers'kyj predvodytel' dvorianstva Oleksandr Mykhajlovych Sudiienko ta joho naschadky. *Siverians'kyj litopys*, 4, 64–69. [in Ukrainian].
2. Chuvakov, V. N. (Comp.). (2001). *Nezabytye mogily: Rossijskoe zarubezh'e. Nekrologi 1917–1999* (Vol. 3: I–K). Moscow. [in Russian].
3. Karelin, A. P. (Comp.). (2001–2003). *Ob"edinyonnoe dvoryanstvo. S"ezdy upolnomochennyx gubernskix dvoryanskix obshhestv. 1906–1916* (3 vols.). Moscow. [in Russian].
4. Kocherhin, I. (2011). *Zems'ke samovriaduvannia Katerynoslavschny (personolohichnyj vymir)*. Dnipropetrovs'k: Herda. [in Ukrainian].
5. Kocherhin, I. O. (2016). Dvoriants'kyj rid Karpovykh v istorii Katerynoslavschny. *Hileia: naukovyj visnyk*, (112), 16–21. [in Ukrainian].
6. Konyk, O. O. (2013). *Deputaty Derzhavnoi dumy Rosijs'koi imperii vid hubernij Naddnyprians'koi Ukrainy (1906–1917 rr.)*. Dnipropetrovs'k: Herda. [in Ukrainian].
7. Pavlovskii, I. F. (1914). *Poltavcy: ierarxi, gosudarstvennye i obshhestvennye deyateli i blagotvoriteli*. Poltava. [in Russian].
8. Solovev, Yu. B. (1981). *Samoderzhavie i dvoryanstvo v 1902–1907 gg.* Leningrad: Nauka. [in Russian].
9. Volos, O. V. (2016). Sotsial'no-ekonomichna diial'nist' predstavnykiv rodyny Erdeli. *Naukovi pratsi ist. f-tu Zaporiz'koho nats. u-tu*, (45 (1)), 82–87. [in Ukrainian].